

Сергій КОРНОВЕНКО

доктор історичних наук, професор, професор кафедри археології та спеціальних галузей історичної науки, директор Науково-дослідного інституту селянства та вивчення аграрної історії Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, Черкаси, Україна
e-mail: s-kornovenko@ukr.net

This is an open access article under the CC BY-NC-ND license

© Автор(-и), 2026

Системно-мисленево-діяльнісна методологія Г. Щедровицького як соціальна інженерія і антропотехніка «нових людей» та «нових світів» ідеології «русского мира/російського світу»

Анотація. Мета статті полягає у тому, щоб з'ясувати сутність системно-мисленево-діяльнісної методології Г. Щедровицького (СМДМ) як соціальної інженерії й антропотехніки «нових людей» та «нових світів» ідеології «русского мира / російського світу», деконцептуалізувати міфологеми ідеології країни агресора. **Наукова новизна.** У статті вперше предметно проаналізовано обставини формування та світогляд Г. Щедровицького, розробка ним СМДМ, її основні структурні компоненти, вплив на формування ідеології країни агресора, критично осмислено та деконцептуалізовано ідеологеми «русского мира / російського світу». Розкрито, що системно-мисленево-діяльнісна методологія була створена для набуття влади шляхом формування нової методології, яка сформує «нову людину» – методолога. Останній трактується як цілісний суб'єкт, що втілює у своїй діяльності єдність думки і дії, покликаний бути творцем історії, перетворювачем світу. По суті СМДМ – підґрунтя концепції геополітичної експансії країни агресора. **Висновки.** На підставі критичного аналізу широкого кола історичних джерел розкрито, що на формування Г. Щедровицького як особистості мали вплив природні здібності, родинне походження, попередній радянський досвід соціальної інженерії 1920–40-х рр., світ реалістичної фантастики братів Стругацьких, світоглядне шістдесятництво. У дослідженні простежено і підтверджено наявність ідейно-тематичного зв'язку між творцями «нової людини» 1920–40-х рр., що вижили після сталінських репресій, та «творчими марксистами» постсталінського періоду, зокрема з Московським методологічним гуртком, ідейним натхненником якого був Г. Щедровицький. Обґрунтовано, що теорія і практика «конструювання радянської людини» у 1920–40-х рр. стала емпіричним підґрунтям для створення Г. Щедровицьким технології «нового мислення», котре він ототожнював зі створенням «нової людини». З'ясовано, що системно-мисленево-діяльнісна методологія заснована на творчій розробці Г. Щедровицьким діалектичної логіки К. Маркса. Вона була розроблена як інструмент втручання в історичний процес і управління ним, реалізована в концепції геополітичної експансії країни агресора.

Ключові слова: системно-мисленево-діяльнісна методологія, Г. Щедровицький, соціальна інженерія, антропотехніка «нових людей» і «нових світів», ідеологія «русского мира / російського світу», країна агресора.

Serhii KORNOVENKO

Doctor of Historical Sciences, Professor, Professor in the Department of Archaeology and Specialized Fields of Historical Science, Director of the Research Institute for Peasantry and Agrarian History at Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Cherkasy, Ukraine, ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-5679-9443>, s-kornovenko@ukr.net

SYSTEMIC-COGNITIVE-ACTIVITY METHODOLOGY G. SHCHEDROVITSKY'S SYSTEM-THINKING-ACTIVITY METHODOLOGY AS SOCIAL ENGINEERING AND ANTHROPOTECHNICS OF THE «NEW PEOPLE» AND «NEW WORLDS» OF THE «RUSSIAN WORLD» IDEOLOGY

Abstract. The purpose of this article is to examine the essence of G. Shchedrovitsky (SMAM) as social engineering and anthropotechnics of the “new people” and “new worlds” of the “Russian World” ideology, and the deconceptualization of the mythologems of the aggressor country's ideology. **Scientific novelty.** This article provides the first in-depth analysis of the circumstances surrounding the formation of H. Shchedrovitsky's worldview, his development of the System-Mind-Activity Methodology (SMAM), its main structural components, and its influence on the formation of the aggressor country's ideology; it also critically examines and deconceptualizes the ideologemes of the “Russian World”. It is revealed that the System-Mind-Activity methodology was created to seize power by forming a new methodology that would shape the “new man” the methodologist. The latter is interpreted as a holistic subject who embodies the unity of thought and action in his activities, destined to be a creator of history and a transformer of the world. In essence, the SMAM is the foundation of the aggressor country's concept of geopolitical expansion. **Conclusions.** Based on a critical analysis of a wide range of historical sources, this study reveals that G. Shchedrovitsky's development as a person was influenced by his natural abilities, family background, the earlier Soviet experience of social engineering in the 1920s–1940s, the world of the Strugatsky brothers' realistic science fiction, and the worldview of the 1960s generation. The study traces and confirms the existence of an

ideological and thematic connection between the creators of the “new man” of the 1920s–1940s, who survived Stalin’s repressions, and the “creative Marxists” of the post-Stalin period, in particular with the Moscow Methodological Circle, whose ideological inspiration was G. Shchedrovitsky. It is argued that the theory and practice of “constructing the Soviet man” in the 1920s–1940s became the empirical foundation for G. Shchedrovitsky’s development of the technology of “new thinking”, which he equated with the creation of the “new man”. It has been established that the systemic-cognitive-activity methodology is based on H. Shchedrovitsky’s creative development of K. Marx’s dialectical logic. It was developed as a tool for intervening in and managing the historical process, and implemented in the concept of the aggressor country’s geopolitical expansion.

Keywords: *systemic-cognitive-activity methodology (SMAM), G. Shchedrovitsky, social engineering, anthropotechnics of “new people” and “new worlds,” the ideology of the “Russian World,” aggressor state.*

Постановка проблеми. Ідеологічним складником та підґрунтям агресії РФ проти України, розв’язаної нею 24 лютого 2022 р. широкомасштабної війни, є ідеологія «русского мира / російського світу» – рашизму. Відповідно до чинної української нормативно-правової бази, рашизм – це «новий різновид тоталітарної ідеології та практик, які лежать в основі режиму, сформованого у російській федерації під керівництвом президента В. Путіна, та ґрунтуються на традиціях російського шовінізму й імперіалізму, практиках комуністичного режиму СРСР та націонал-соціалізму (нацизму)». Характерними ознаками та наслідками рашизму є: 1) системні порушення прав та основоположних свобод людини; 2) культ сили та мілітаризм; 3) культ особи, що перебуває на верхівці вертикалі влади, та сакралізація інститутів держави; 4) самозвеличення Росії та росіян за рахунок насильницького пригнічення та/або заперечення існування інших народів; 4) застосування з метою реалізації експансіоністської державної політики практики поширення серед інших народів російської мови та культури, російської православної церкви, медіа, політичних та громадських інституцій, пропагування ідей «русского мира»; 5) систематичне порушення загальновизнаних принципів і норм міжнародного права, зокрема поваги до суверенітету інших держав, їхньої територіальної цілісності та міжнародно визнаних кордонів, недотримання принципу незастосування сили чи погрози силою та інші [1].

Справедлива війна України за українську ідентичність актуалізує розробку відповідної української ідеології та реалізацію відповідної державної стратегії. За таких обставин актуальною є ґрунтовна відповідь на запитання: що є методологічною основою ідеології країни агресора? Цим і зумовлено актуальність запропонованої для дослідження теми.

Аналіз останніх досліджень. В українському історичному наративі, присвяченому критичному аналізу та деконцептуалізації рашизму, окремі питання, що стосуються сутності та змісту ідеології країни агресора, знайшли відображення у колективних та індивідуальних напрацюваннях Л. Якубової, В. Головка та Я. Примаченко [2]; Ю. Горбенка [3]; М. Павлюха [4]; О. Морозової та К. Костанчука [5]; К. Івангородського [6]; О. Петречка, В. Тельвак та С. Журавльова [7]; Ю. Ніколайця [8; 9]; С. Корновенка [10 – 13] та інших дослідників. Водночас творча спадщина Г. Щедровицького, сутність розробленої ним системно-мисленево-діяльнісної методології як соціальної інженерії й антропотехніки «нових людей» та «нових світів» ідеології країни агресора «русского мира / російського світу» – рашизму вивчена фрагментарно.

Мета дослідження. Беручи до уваги наведене вище, автор статті ставить за мету з’ясувати сутність СМДМ як соціальної інженерії й антропотехніки «нових людей» та «нових світів» ідеології «русского мира/російського світу», деконцептуалізувати міфологеми ідеології країни-агресора. Досягнення поставленої у статті мети передбачає вирішення таких наукових завдань: 1) проаналізувати обставини формування та світогляд Г. Щедровицького; 2) розкрити мотиви розробки ним СМДМ; 3) з’ясувати її основні структурні компоненти; 4) з’ясувати вплив СМДМ на формування ідеології країни агресора; 5) критично осмислити та деконцептуалізувати ідеологеми «русского мира / російського світу».

Під час опрацювання задекларованої теми автор вивчав праці російських дослідників, напрацювання Г. Щедровицького. Необхідність використання їхнього доробку зумовлена темою дослідження і відповідає змісту листа МОН України від 25 жовтня 2024 р. «Про використання джерел інформації, створених на території держави-агресора», а також корелюється зі змістом «Рекомендацій Комітету з питань етики щодо припинення (обмеження) використання джерел інформації держави-агресора в наукових публікаціях», затверджених протоколом № 36 (46) від 30 листопада 2023 р.

Виклад основного матеріалу. Родинне походження Г. Щедровицького справило на формування його особистості визначальний вплив. Воно зумовило його самоідентифікацію та коло наукових інтересів. Народився Г. Щедровицький у родині, котра за всіма ознаками належала

до тогочасної радянської еліти. Зокрема, батько, П. Щедровицький (старший), очолював Оргавіапром; матір, К. Щедровицька, була відомим лікарем-мікробіологом. Брати і сестри по батьківській лінії були активними більшовиками, ще до революції співпрацювали з В. Леніном і Л. Троцьким. Найближче родинне коло Г. Щедровицького і в теорії, і на практиці творило революційну та постреволуційну дійсність, змінюючи світ на засадах марксизму.

За його спогадами, він не лише з дитинства відчував належність до еліти радянської держави і суспільства, а і себе ідентифікував елітою, відчуваючи в собі потребу творити історію: «я був сином свого класу, класу партійних працівників», «я належав до властей імущих», «я за походженням належав до тих, хто творив історію». Його «его-концепція», дитячо-юнацька мрія, сформована під впливом родинної аури, передбачала той час, коли і він особисто представлятиме певну діючу групу, певну соціальну чи політичну силу [14, с. 148–149, 232–233, 302, 306].

На нашу думку, на формування особистісної траєкторії інтелектуальних пошуків Г. Щедровицького, його сприйняття тоталітарної партійно-бюрократичної радянської системи вплинула також ситуація з батьком, що відбулася 1948 р. П. Щедровицький (старший), очолюючи Оргавіапром, розробив і запропонував проєкт реорганізації авіабудівництва в СРСР. Ним керували мотиви людини, що від 1929 р. брала дієву участь у практичній розбудові соціалізму в СРСР. Пропозиції батька були відхилені радянським партійно-державним керівництвом. Як справжній комуніст, П. Щедровицький вступив у полеміку, доводячи раціональність, доцільність і необхідність трансформації авіабудівництва у державі. Вся ця історія завершилась звільненням батька, «судом честі» над ним. Вона стала потрясінням як для родини, так і для студента-другокурсника сина, що на той час опановував фізику на фізичному факультеті Московського державного університету (МДУ).

Як згодом зізнався Г. Щедровицький, із ситуації з батьком він сформулював для себе три принципи, що посутньо вплинули на його подальше життя: 1) «не можна бути частковим виробником, потрібно шукати таку сферу діяльності, де можна бути цілісним і все, що необхідно для праці, для творчості, для діяльнісного існування, завжди можна буде забрати з собою... Щоби бути особистістю, потрібно бути вільним»; 2) «починаючи боротьбу, потрібно завжди чітко і до кінця прораховувати всі можливі альтернативи... будь-яка непослідовність зберігає людині життя, але позбавляє самодостатності й руйнує його особистість»; 3) «щоб і коли зі мною не відбувалося, я ніколи не буду звертатися до вищестоящих людей – за винятком тих випадків, коли їх рішення будуть залежати від політичного розкладу, тобто за винятком тих випадків, коли я буду представляти певну діючу групу, певну соціальну чи політичну силу» [14, с. 232–233].

Вважаємо, що окрім родинного походження, вроджених талантів і здібностей, на формування прагнень Г. Щедровицького «перехопити свідомість», розробити інтелектуальні інструменти втручання в історичний процес вплинули ще й такі фактори. Перший – теорія і практика «конструювання радянської людини» у 1920–40-х рр. Другий – творчість фантастів братів А. і Б. Стругацьких. Третій – світоглядне шістдесятництво. Розглянемо ці фактори предметніше.

Стосовно першого. Як слушно зауважує С. Маркова, з остаточним приходом до влади більшовики приступили до реалізації «грандіозних» завдань щодо побудови нового суспільства та творення «нової людини». На думку більшовицьких ідеологів, соціалізм мав сформувати інший – вищий – різновид людини. Такий різновид Л. Троцький ідентифікував як «надлюдину». Ідеї створення надлюдини більшовики черпали з марксистських джерел, природничих наук, зокрема вчення Ч. Дарвіна (дарвінізм в СРСР вважався матеріалістичною теорією), вчення фізіолога І. Павлова та ін. У 1923 р. було розроблено «партійний алгоритм виховання активістів». У 1924 р. Й. Сталін у промові з приводу смерті В. Леніна задекларував, що тільки комуністи є людьми особливого складу і скроєні з особливого матеріалу. Відповідно від «нових людей» очікували, що вони насамперед мають бути відданими цілям партії, ототожнювати себе з новою пролетарською громадськістю та забути своє минуле. Людей, які потребували «перевиховання», бо мали, зокрема, так звану «дефективну поведінку» (приватну (особисту) форму поведінки), зневажливо ідентифікували «людішками». Більшовики усвідомлювали, що для подальших особистісних змін передусім потрібно знищити прояви людського індивідуалізму. На думку більшості партійних лідерів, саме селяни гальмували процеси конструювання «нової людини» (в силу домінування «сімейного індивідуалізму», прагнення захистити свою віру, землю тощо) [15, с. 189].

До створення «нової людини» у 1920-х рр. влада залучила науковців. На II Всесоюзному психоневрологічному з'їзді (1924 р.) розглядали питання вивчення структури особистості та умов її цільової перебудови. Базові засади порівняльної психології на згаданому з'їзді репрезентував В. Вагнер, який закликав розглядати людську психологію «з погляду розвитку тварин для

встановлення певних закономірностей психологічного розвитку» [15, с. 189]. У 1927 р. відбулася й I Всесоюзна психотехнічна конференція (психотехніки займались вивченням виробничої поведінки людини), після якої активізувався процес створення психотехнічних лабораторій, організованих при установах Наркомздоров'я, Наркомпраці, Наркомшляхів, ВРНГ, РСІ в усіх республіках. Розвиток психотехніки мав допомогти створити «новий тип робітника з новою психологією» та «низькою зношуваністю». «Людський матеріал» повинен був відрізнятися від західного «розумовою та фізично напруженою роботою пролетаріату, що не пройшов оксфордів і кембріджів» [15, с. 189].

Певним підсумком пошуків шляхів формування «нової людини» став I Всесоюзний з'їзд у справах вивчення людської поведінки (1930 р.), неофіційно названий «з'їздом соціалістичної реконструкції людини». На з'їзді було задекларовано, що нове соціалістичне суспільство потребує нових людей; створення нової людини зі старого людського матеріалу оголошувалось неможливим; соціалістична реконструкція людини ставала пріоритетним завданням для усіх наукових шкіл і напрямків. У резолюції пленуму, секцій і нарад форуму в питанні вивчення людської поведінки наголошувалося, що «викорінювання капіталізму, соціалістична організація сільського господарства, швидке зростання індустріалізації країни вимагають переробити кадри учасників соціалістичного будівництва». Це завдання мали розв'язувати такі наукові дисципліни: нейрофізіологія, рефлексологія, психотехніка, педологія, педагогіка, психоневропатологія, соціальна психологія, порівняльна психологія, марксистська гносеологія і методологія та інші. У Києві було створено педологічний інститут, у 1922 р. інститут реформували в науково-дослідну кафедру, у 1926 р. у Харкові організаційно оформився Український науково-дослідний інститут педагогіки. Марксистська психологія у контексті здійснення індустріалізації мала займатися проблемами психології праці, що включали вивчення класової свідомості робітників, розробку методів антирелігійної боротьби, соціального формування та перевиховання [15, с. 189–190].

Вивчення поведінки «нової людини» в колективі та поведінки людських колективів стали ключовими темами для обговорення на усіх рівнях. Проблема колективознавства почала займатися соціальна психологія, об'єктом вивчення якої був колектив (форми колективів, форми громадської поведінки, психологія громадських інституцій, проблеми психотехніки). З подачі партійних структур колектив ставав певним культовим утворенням держави, основою стандартизації радянських людей [15, с. 190].

На початку 1930-х рр. було розкритиковано західні наукові концепції, зокрема психоаналіз З. Фрейда, хоча протягом 1920-х рр. робилися спроби об'єднати марксизм і фрейдизм. На початку 1930-х рр. було остаточно «прив'язано фрейдизм до непу», звинувачено прихильників вчення в антимарксизмі та антиленінізмі, зокрема й через те, що окремі фрейдисти вважали марксизм психічним захворюванням (параноєю), яке характеризується манією величності, переслідуванням, ревнощами, а ленінізм – гострою формою психозу. У 1930 р. в праці «Незручності культури» З. Фрейд спрогнозував ймовірні негативні наслідки побудови в СРСР «нової комуністичної культури».

У другій половині 1920-х рр. з подачі більшовицьких лідерів виникла ідея «прискореного формування нових людей», «перевиховання», зокрема, через проведення промислової індустріалізації країни, колективізації, запровадження першого п'ятирічного плану. Реалізація масових сталінських кампаній потребувала не лише значних матеріальних, але й не менших, ніж у воєнні часи, затрат людських ресурсів, які переважно не були готові до тотальних самопожертв. Владі були потрібні нові пропагандистські підходи, щоб і надалі нещадно експлуатувати людей. Д. Бранденберген вважає, що витoki нового підходу до пропаганди було закладено у 1928 р. після того, як М. Горький та його однодумці, що особливо переймалися мобілізацією суспільства, вирішили, що для популяризації масового, загальносуспільного виду пропаганди найкраще використовувати приклади героїзму, взяті з повсякденного життя. Також існує думка, що цей процес розпочався роком раніше, в 1927 р. Створення міфу про «країну героїв» дозволило владі посилити соціальне стимулювання ударної, «звільненої праці» (перший пам'ятник «звільненій праці» було закладено на суботнику 1 травня 1920 р. за участю В. Леніна). «Нові люди» мали бути «героями трудового фронту», «народними героями праці». Бути робітником означало мати «почесний суспільний стан (соціальне положення)». Влада переглядала норми, нав'язуючи результати праці ударників та ударниць, і решта були змушені «битися та штурмувати плани». Розповсюдження отримали такі форми змагання, як рух ударників та рух за прийняття зустрічних планів. На думку Г. Почепцова, при формуванні образів нових людей використовували міфологічну

організацію суспільства, зокрема через те, що саме міфологеми сприймалися як даність, без перевірки на істинність [15, с. 191].

Схожі за змістом уявлення стосовно свідомості діяльних будівничих соціалізму/комунізму, соціального формування та перевиховання перебували у колі наукових інтересів Г. Щедровицького, найближчі родичі якого були безпосередніми «будівничими» «першої у світі соціалістичної держави» у 1920–40-і рр. «Я працюю насамперед для того, щоб створити нові структури мислення, більш потужні і більш відточені, ніж ті, що були перед цим, і наділити ними нові генерації людей [очевидно, це будуть нові елітарні групи, що виконують певні функції у суспільстві]», – писав розробник СМДМ [16].

Учень Г. Щедровицького – В. Лебедєв – в одній зі своїх публікацій-спогадів оприлюднив одну історію зі спілкування з учителем 1972 р. у Мінську. У приватній розмові з В. Лебедєвим і В. Степиним Г. Щедровицький щиро висловився з приводу змісту його власних інтелектуальних творчих методологічних пошуків. «Ідея полягала у тому, – згадував В. Лебедєв, – щоб розібрати улаштування соціуму на вузли і деталі, подивитися, як воно влаштовано, знайти там блок управління, шляхи підходу до нього..., взятися за важелі й управляти у потрібному напрямі» [17]. Про наявність ідейно-тематичного зв'язку між творцями «нової людини» 1920–40-х рр., що вижили після сталінських репресій, та «творчими марксистами» постсталінського періоду наголосив у своїй книзі й М. Ліфшиц [18, с. 14–15].

Підтвердженням резонансності наших вищенаведених суджень є і ситуація з місцями працевлаштування Г. Щедровицького, предметні поля його наукової та інтелектуально-творчої діяльності. Місця роботи тісно пов'язані з радянською мережею науково-дослідницьких інституцій, що спеціалізувалися на соціальній інженерії як у 1920–40-х рр., так і у 1960-х – на початку 1990-х рр. Поля наукової та інтелектуально-творчої діяльності мають спільний знаменник – результат, що отримав назву «системно-мисленево-діяльнісна методологія». Вона, на нашу думку, розглядалася її творцем як інструмент втручання в історичний процес і управління ним, ґрунтувалася на творчій розробці Г. Щедровицьким діалектичної логіки К. Маркса.

Фізиком Г. Щедровицький не став. Його більше приваблювала системно-мисленево-діяльнісна методологія людини, тому сферою власної діяльності він обрав філософію, психологію, освіту, антропологічну інженерію. Провчившись у 1946–1949 рр. на фізичному факультеті МДУ, він у 1949 р. перевівся на філософський, який на відмінно закінчив у 1953 р., захистивши дипломний проект, що стосувався механізмів розвитку наукових понять за матеріалами історії фізики. По завершенню університету працював учителем у школі, викладаючи логіку, психологію, фізику. Від квітня 1958 р. – у видавництві Академії педагогічних наук РРФСР (АПН РРФСР). У редакції педагогічного словника опікувався розділами психології, фізіології, виробничого навчання. У редакції педагогіки редагував книги з історії та теорії педагогіки. Цю діяльність суміщав з роботою у відділі теорії журналу «Вопросы психологии». Упродовж жовтня 1960 – серпня 1965 рр. він перебував на посаді молодшого наукового співробітника лабораторії психології та фізіології Науково-дослідницького інституту дошкільного виховання АПН РРФСР. У 1964 р. захистив дисертацію, здобувши науковий ступінь кандидата філософських наук. Тема наукової праці стосувалася мовного мислення і методів його аналізу.

Після захисту кандидатської дисертації, у 1965 р. Г. Щедровицький перейшов на роботу до Всесоюзного науково-дослідницького інституту технічної естетики (ВНДІТЕ) при Державному комітеті науки і техніки СРСР. Упродовж серпня 1965 – березня 1969 рр. на посаді старшого наукового співробітника керував групою методології дизайну. У колі наукових інтересів – розробка базових понять теорії діяльності, що стосується особливостей проєктного мислення і проєктної діяльності, методів історичного та історико-критичного аналізу.

На той момент чітко окреслилася його громадянська позиція. У 1968 р. він підписав лист на підтримку дисидентів О. Гінзбурга та Ю. Галанського. У результаті позбувся партійного квитка і став об'єктом гострої критики з боку заступника головного редактора «Правди» В. Афанасьєва. Виключення з партії Г. Щедровицький сприйняв без особливого потрясіння, маючи своєрідний імунітет на такі ситуації, пам'ятав про події 20-ти річної давнини з батьком. Особливих наслідків репресивного характеру стосовно до нього з боку відповідних органів з цього приводу не було.

Натомість звинувачення стосовно необґрунтованості наукових досліджень Г. Щедровицького вартували йому місця роботи і репутації. Навішеним заступником головного редактора жупел «ненауковості» відігравав свою роль під час сприйняття/несприйняття професійною спільнотою його напрацювань. У березні 1969 р. його звільнили з ВНДІТЕ у зв'язку зі «скороченням штатів».

Упродовж наступних 20-ти років він змінив сім місць роботи. Зокрема, впродовж 1969–1974 рр. працював у Центральній навчально-експериментальній студії союзу художників СРСР; у 1974–1980-х рр. – Московському обласному державному інституті фізичної культури старшим викладачем кафедри педагогічних дисциплін; у 1980–1983 рр. – старшим науковим співробітником відділу психології Науково-дослідницького інституту загальної та педагогічної психології АПН СРСР та керує дослідницькою програмою «Аналіз техніки вирішення складних проблем і задач в умовах неповної інформації та колективної дії»; у грудні 1983 – листопаді 1988 рр. – у Центральному науково-дослідницькому і проектно-експериментальному інституті з методології, організації, економіки і автоматизації проектування інженерних пошуків на посаді старшого наукового співробітника відділу методології та теорії інженерних пошуків. У зв'язку з реорганізацією цієї установи у 1986 р. – у Виробничому і Науково-дослідницькому інституті з інженерних пошуків і будівництва Держбуду СРСР; у грудні 1988 – квітні 1992 рр. – завідував лабораторією організації проектно-будівничої справи Всесоюзного Науково-дослідницького інституту архітектури та містобудування; останнє місце роботи у 1992–1994 рр. – Академія бізнесу і банківської справи у Тольятті [19].

Таким чином, теорія і практика «конструювання радянської людини» у 1920–40-х рр. стала емпіричним підґрунтям для створення Г. Щедровицьким технології «нового мислення», котре він отожденовав зі створенням «нової людини».

Стосовно другого. У другій половині ХХ ст. творчість братів Аркадія і Бориса Стругацьких була не лише популярною у масовій культурі. Як антропоцентричну філософію, одягнену в шати реалістичної фантастики, її сприймали у тогочасних радянських інтелектуальних колах. Г. Щедровицькому щиро імпонувала ідея, втілена братами-фантастами у збірному образі прогресорів. Останніми письменники вважали вигаданих ними працівників вигаданого ними ж Інституту експериментальної історії. Спочатку його застосовували лише до «світу Полудня». Відповідно до художнього образу, прогресори – малочисельне (елітарне) коло геніальних учених, які відібрані спеціальним чином і пройшли відповідну спеціальну підготовку. Остання передбачала моделювання можливих ситуацій і відповідних реакцій прогресорів на них у межах правил тієї чи іншої інопланетної людської цивілізації. Вони, будучи землянами ХХІІ ст., беруть участь в історичних процесах інших інопланетних, але людських цивілізацій, що значно оступаються у своєму розвитку землянам, під виглядом тубільців. Їхня місія передбачала не лише дослідження інопланетних людських цивілізацій, а співвідносності життєвих установок, стереотипів тощо, властивих землянам ХХІІ ст., з особливостями аналогічних установок і стереотипів тощо аборигенів. Окрім того, прогресори завдяки своїм здібностям, що тубільцями інтерпретувалися як «божественна сила», долучалися до безпосереднього перебігу історії іншопланетної цивілізації, втручалися так би мовити в історичний процес, спрямовуючи його і прискорюючи за моделями, розробленими з урахуванням історичних помилок землян.

У повісті «Спроба втечі» («Попытка к бегству») фантасти вперше звертаються до філософської дилеми: чи має право якась група людей, в якій є високотехнологічні засоби, яка керована гуманними помислами, впливати на розвиток цілої цивілізації; чи залишать тубільці людьми, чи стануть бездушними маріонетками. Подібна тематика представлена й у творах «Хлопець із пекла» («Парень из преисподней»), «Важко бути богом» («Трудно быть богом») тощо.

Причини появи прогресорів брати Стругацькі пояснюють у романі «Хвилі гасять вітер» («Волны гасят ветер»). Герой твору – Л. Горбовський появу прогресорства пояснює «плачем про своє минуле»: земляни болісно переживають те, як їм подібні, хоч і менш розвинені цивілізації системно повторюють одні й ті ж відомі трагічні помилки. Керуючись цим, вони прагнуть допомогти своїм «молодшим братам», щоб ті уникнули непотрібних катастроф і потрясінь, полегшити у такий спосіб їх шлях до «досконалої цивілізації» [20]. Аналогічний «плач за своїм минулим» спостерігаємо в ідеології «руського мира / російського світу». Його втрата, з одного боку, дала поштовх до формування цієї ідеології, що обґрунтовує «унікальність» «руського мира / російського світу», з іншого – ця ідеологія постійно циклить на минулому, по-третє, використовує минуле для обґрунтування власної величч, унікальності, експансії та війни.

Як писав Г. Щедровицький, своїх учнів, adeptів СМДМ, він порівнював з прогресорами – агентами змін, творцями нової історичної реальності [14, с. 288]. Також своїх учнів він бачив членами нової Східної ложі, які, подібно до прогресистів, мали проникати в історичний процес радянської тогочасної дійсності (аналогія нижче розвиненої цивілізації): в усі владні структури, партію, ставати незамінними корисними секретарями, радниками, заступниками властей існуючих,

– і скеровувати цей процес, формуючи на засадах СМДМ (божественна сила прогресорів), нову реальність. Водночас вони не повинні забувати про свою «високу місію» [17]. З приводу останнього, обґрунтованою нам видається позиція О. Устинова. Він зауважив, що, відповідно до замислів Г. Щедровицького, до влади в СРСР має прийти нова інтелектуальна еліта. Її він планував виростити шляхом упровадження у свідомість своїх учнів відкритої ним СМДМ. Власне цей утаємничений науковий гурток і мав «перехопити свідомість» легальними методами, проникнувши у державні структури всіх рівнів, створивши у такий спосіб «тіньовий уряд» [21, с. 153].

Таким чином, є достатньо підстав констатувати, що творчість фантастів братів А. і Б. Стругацьких, зокрема образ прогресистів, присутня в інтелектуальній спадщині Г. Щедровицького, вона вплинула на формування окремих елементів його авторської версії аналізу технології мислення К. Маркса та практику його застосування.

Стосовно третього. Друга половина XX ст. стала знаковою в історії радянської держави, культури і цивілізації. Смерть Й. Сталіна, зміни у державно-партійному керівництві СРСР, XX з'їзд КПРС і проголошення М. Хрущовим доповіді «Про культ особи і його наслідки» спричинили ситуацію світоглядно-психологічного перевороту, соціокультурного шоку в країні. За словами Є. Сверстюка, які нам імпонують, це було пробудження людини до життя у сфері духу: «...люди раптом прокинулись від падіння страшного ідола і кинулись до пробірки в стіні, де він упав. Цілі ідеологічні загони було кинуте на заліплення пробірки. Однак одиниці кинулись її розширювати. З цього почалися шістдесятники... – ті, яким засвітилась істина і які вже не захотіли зректись чи відступитися від украденого світла» [22]. Реакцією на такий розвиток подій насамперед у культурно-духовній, інтелектуальній сферах стала поява шістдесятників, світоглядного шістдесятництва. Загальновизнаною є думка про те, що шістдесятництво було започатковане поетами. Невдовзі воно набуло масштабу універсального соціокультурного феномену: літературно-мистецького, філософсько-ідеологічного, наукового, суспільно-політичного [23].

Аргументованими є судження М. Чудакової з приводу того, що шістдесятники склалися з двох взаємопов'язаних, але різних субкультур, які жартівливо називалися «фізиками» та «ліриками» – представників науково-технічної та гуманітарної інтелігенції. До таких за освітою належав і Г. Щедровицький. Три роки він провчився на фізичному факультеті МДУ, а потім перевівся на філософський, який і закінчив з відзнакою. Тобто, він одночасно був і «фізиком», і «ліриком». Зокрема, А. Ейнштейн та Л. Ландау були культовими постатями, чії фото прикрашали квартири людей далеких від фізики. Звичайно, «фізики» менше проявляли себе в мистецтві, проте світоглядна система, що виникла в їхньому середовищі, була не меншою (а може й більшою) важлива в радянській культурі 1960–70-х рр. Притаманна культурі «фізиків» романтизація наукового пізнання та науково-технічного прогресу вплинула на розвиток науки і весь радянський побут. У мистецтві погляди «фізиків» виявлялися не часто – найяскравішим прикладом є проза братів Стругацьких. «Фізики» (хоча їхні особисті погляди могли бути цілком незалежними) були набагато улюбленішими державою, ніж «лірики», – оскільки їх потребувала оборонна промисловість. Це відбито у відомому рядку Слуцького: «Щось фізики в пошані, щось лірики в загоні». Мабуть, частково з цим пов'язано те, що до 1970-х рр. естетика «фізиків» була сприйнята радянським офіціозом – «науково-фантастичний» стиль став архітектурно-дизайнерською нормою пізнього СРСР [24].

Водночас, говорячи про шістдесятництво, складно не погодитися з Л. Тарнашинською у тому, що, беручи до уваги концепцію етнокультурних цивілізаційних епох, є підстави говорити про це явище, як про закономірну ланку в цивілізаційному поступі. З позиції концепції «соціального часу», шістдесятництво – результат незадоволення історичного суб'єкта сутністю сучасного. Свідомі своєї місії, помноженої на внутрішнє відчуття власної неповторності, шістдесятники творили новий естетичний простір, з одного боку, реінтегруючи з соцреалістичного дискурсу, з другого – роблячи інноваційний прорив у нові культурно-естетичні та світоглядно-філософські сфери [25, с. 111]. «Відчувши потребу «зрозуміти свій час, не виходячи з нього, а йдучи назустріч сучасності» (П. Рікер), ця когорта митців, по суті, напрацьовувала та засвоювала філософсько-естетичну платформу, відповідно до якої філософія цього покоління поставала як «публічна свідомість, свідомість вголос» (М. Мамардашвілі). Така позиція передбачала, з одного боку – діалогізування із власним рефлексорним «я», а з другого – з читачем як із «не-я», «іншим» і в його особі – із соціумом, який резонував у художній свідомості дисонансами між ідеалом та суспільно-політичними й соціальними реаліями» [25, с. 111–112].

Шістдесятництво – явище багатогранне, унікальне, представлене світоглядними засадами, що значною мірою схожі з світоглядними засадами Ренесансного гуманізму. З-поміж останніх Л. Тарнашинська розрізняє такі константи: 1) виразний антропоцентризм (акцентуація на людинознавчій сфері буття); примат розуму (в дискурсі шістдесятництва – як потужний сплеск інтелектуалізації); 3) історіософія: актуалізація людини в історії. Таким чином, на центральні позиції світогляду шістдесятників виходять поняття гуманізму, антропоцентризму, розуму (як дискурсу інтелектуалізму), ідеали істини, правди, справедливості, гідності тощо [26, с. 395–396].

На підставі аналізу широкого кола джерел, напрацювань дослідників є достатньо підстав виокремити основні, на нашу думку, концепти світоглядного шістдесятництва: культ свободи в усіх її виявах: свободи особистості, нації, свободи духу; гуманізм та антропоцентризм (культ людської особистості – центру Всесвіту); культ простої, звичайної діяльнійшої людини-трудівника; активність природи, яка дається біологією, бажання діяти; тяжіння до величного – не низовинного; культ моральності як абсолютного мірила людських вчинків; незгода із загальноприйнятим; цінності справжнього марксизму-ленінізму, незаангажовані фальшивою сталінською інтерпретацією.

Уважний аналіз біографії, напрацювань Г. Щедровицького, його громадянської позиції, практичної діяльності є достатнім підґрунтям говорити про те, що його особистісному світогляду були властиві концепти світоглядного шістдесятництва. Атмосфера шістдесятництва хронологічно збіглася у часі з його професійним формуванням, переосмисленням марксизму, що стало можливим завдяки ослабленню партійно-ідеологічного контролю часів «відлиги», науковим інтересом академічної спільноти до антропологічної проблематики. «Капітал» К. Маркса став настільною книгою Г. Щедровицького, а марксизм у щедровицькій інтерпретації – методологічним підґрунтям його світогляду і наукової творчості. Московський методологічний гурток під керівництвом Г. Щедровицького розпочав функціонувати у 1956 р.

Його стосунки з тогочасним партійно-державним керівництвом були непрості. Аналіз праць філософа різних періодів його творчості дає достатньо підстав говорити про несприйняття ним тоталітарної партійно-бюрократичної радянської системи, прагнення перетворити її: «...я був зобов'язаний перед усіма тими, хто загинув, кого було знищено, продовжувати цю лінію (мається на увазі осуд радянського тоталітаризму. – С. К.)» [14, с. 303]. Водночас він не схвалював безпосередньої боротьби проти неї. Ще з юності він обрав третій шлях: «...сфера моєї праці лежить поза політикою – вона стосується значно глибинніших механізмів» [14, с. 300]. Він, як слушно зауважив О. Устинов, віддав пріоритет «перехопленню свідомості» у дусі більшовицько-антропологічних дослідів: «Вся світова історія вчить: революція починається з ідей, тобто – в головах!» [21, с. 153].

Додатковим аргументом на користь наших суджень про те, що його особистісному світогляду були властиві концепти світоглядного шістдесятництва, є ситуація 1968 р. Тогоріч, як про це ми вже писали вище, Г. Щедровицький підписав лист на підтримку дисидентів О. Гінзбурга та Ю. Галанського.

Отже, узагальнивши вищенаведене, констатуємо, що на формування Г. Щедровицького як особистості, філософа мали вплив природні здібності, родинне походження, попередній радянський досвід соціальної інженерії 1920–40-х рр., світ реалістичної фантастики братів Стругацьких, світоглядне шістдесятництво.

Друга половина XX ст. стала не лише у радянській, а й у світовій історії, за влучним висловом В. Нікітаєва, «переломом» у культурно-історичному, соціально-політичному, інтелектуальному контекстах. Це період, який умовно можна назвати «віссю часів» або «перехрестям часів». В інтелектуальній сфері явище «перелому» чи «перехрестя», поряд із класичними реакціями: консервативною і реставраційною, – породило ще два види відповідей: деконструктивістський і конструктивістський. Перший з них належить постмодернізму, а другий – модерну. Такою конструктивістською відповіддю є методологія Г. Щедровицького і Московського методологічного гуртка. Це останній проект модерну, що розроблявся в умовах формування на Заході постмодернізму і радикальних змін в СРСР. Це був останній проект тотального охоплення дійсності, разом із її історичним виміром [27, с. 126].

Г. Щедровицький розмежував науку і методологію. Висловлюючи внутрішню інтелектуальну незгоду-протест у дусі світоглядного шістдесятництва, першу він гостро критикував, наголошуючи на тому, що вона мертва, малопродуктивна і догматична. «Наука – це лайно взагалі, а у Радянському Союзі – подвійне лайно», «наука застосовується для знищення активного начала у людині», «наука

згнила у власному русі», «потрібно надати науці можливість померти самій... і дозволити тхнути так, що це будуть відчувати всі», – у властивій йому манері справжнього марксиста розмірковував філософ в одній із своїх робіт [28, с. 97, 193, 65].

На протигагу науці, значення якої звів до нуля, він розробив власну методологію, яку абсолютизував: «Час науки минув. Замість неї виходить методологія». Методологія, на протигагу науці не заперечує проти чисельності істин, що носять авторський, технічний характер. Він «працює над власною діяльністю і власним мисленням, змінюючи їх, трансформуючи, створюючи нові форми – спочатку у думках, а згодом у реалізації» [28, с. 237]. Філософ обґрунтував доцільність відмови від «онтології природнонаукового підходу», необхідність переходу до «онтології штучно-технічного підходу», в якому провідна роль належить «інженерній роботі». Така повна заміна однієї картини світу на іншу, за його підрахунками, мала тривати від 200 до 400 років [28, с. 156, 164].

У такий спосіб методологія Г. Щедровицьким протиставлялася науці, натомість інженерія ним розумілася як установка, як визначальна характеристика методології. У такому контексті інженерія сутнісно дуже пов'язана з імперією – імперією як особливим тілом влади, що живе за принципом розширеного відтворення. Зважаючи на це, ідеологія «руського мира / російського світу», яку щедровитяни розробили на засадах методології як інженерії – імперії, апіорі є експансіоністською, панівною, безальтернативною.

Як загальновідомо, у Стародавньому Римі «імперіум» – верховна військова влада, що використовувалася для розширення влади Риму чи наведення порядку. Зважаючи на це, В. Нікітаєв «імперіум» розглядав як владу, що виробляє владу. Розширення простору влади, екстенсивність, інтенція на експансію, – надважливий конститутивний момент імперії; інтенсивність влади, представлена тією чи іншою мірою тоталітарності, для імперії є вторинною, службовим, підпорядкованим екстенсивності моментом. Характерною особливістю імперії є те, що нові простори, землі, входять до неї шляхом поступової, крок за кроком, господарської, демографічної та іншої асиміляції, «органічно», але відразу цілісними, тією чи іншою мірою автономними областями, «пристиковкою», тобто штучно. У цьому сенсі імперія зростає як політична (державна) конструкція, а не як державний організм (господарське освоєння – процес вторинний, хоча і надзвичайно важливий). Імперія – всеніщивний потік «волі до влади», що розтікається всіма зручними напрямками і дедалі наростаючий. Інженерія створює інфраструктуру для такого розширення і утримання простору, у такий спосіб вона – і сама по собі є особлива організація і управління життєдіяльністю людей.

По суті «руський мир / російський світ» – це соціальна інженерія, що тісно пов'язана з імперією. Коли інженерія поєднується з імперією – вона стає технічним вираженням і втіленням імперії – слушно підсумовує В. Нікітаєв [26, с. 126 – 127]. Тому, на нашу думку, апіорі створена ідеологія «руського мира / російського світу» спрямовується на експансію, асиміляцію інших просторів/світів. Цим можна пояснити і євразійство, і слов'янофільство тощо, зовнішньополітичні амбіції рф, її стратегію з реалізації власної претензії на месіанство.

Сам Г. Щедровицький з цього приводу писав: «Розумієте, людина у своєму розвитку до якогось моменту шукає “Великий Рим” – те, де існують найвищі зразки людського існування, зразки власне людей. У тридцять п'ять років я зрозумів, що ці зразки, очевидно, втілені у членах Московського методологічного гуртка і у тому, що ми самі творимо... Я прийшов до висновку, що наш колектив, Московський методологічний гурток, це і є те найвище у якомусь сенсі, чого досягло людство. І з цього моменту проблема “Великого Риму” зникла, її вирішення я сформулював дуже чітко: “Великий Рим” міститься у нас самих, ми і є “Великий Рим”» [14, с. 138].

Є достатньо підстав кваліфікувати СМДМ як інженерію мислення, оскільки до її складу входять проектування, конструювання, дослідження, інструментарій набуття істинного знання про універсум, методологічні схеми тощо. І в такому ракурсі інженерія мислення постає як імперія – імперія мислення, що перетворює світ. Г. Щедровицький сам неодноразово наголошував на тому, що необхідно «взяти ці схеми, накласти їх у певному порядку на реальність і бачити реальність крізь призму цих сем і за допомогою цих схем» [29, с. 143]. Починати він рекомендував завжди з ідеї, потім розгортати її у систему реалізаційних програм і проектів, а потім реалізовувати у формі соціальної дії [28, с. 93]. Такою за своєю сутністю є й ідеологія «руського мира / російського світу»: сформувалася як ідея у працях інтелектуалів, була розвинута у проект із відповідною атрибутикою міфів, аргументів тощо, а потім набула реалізації у зовнішній політиці рф спочатку як «м'яка сила» в гуманітарній сфері, а згодом – груба сила: анексія Криму, окупація Донбасу, широкомасштабна війна.

Підтвердження тези про те, що методологія є імперією (владою, що виробляє владу), знаходимо у працях учнів Г. Щедровицького. Зокрема, в одній з них розкрито зміст щедровицької методології. Вона мислиться в онтологічному горизонті системно-діяльнісного підходу, виступає як особливе діяльнісне утворення – «сфера, чи організм, діяльності», тобто суперсистема. Визначення певної системи як «сфери діяльності» передбачає, що її мета і призначення у кінцевому результаті полягають не у тому, щоб обслуговувати інші сфери чи організми, а у саморозвитку шляхом переробки матеріалу всієї минулої культури людства: цінностей, знань, значень, смислів тощо.

Аналогічна діяльнісна методологія лежить в основі «руського мира / російського світу»: нею перероблено/викревлено минуле росії, України, світову історію, змінено знання про минуле і значення історико-культурних трансформацій, надано нових смислів в обґрунтування власної величч, а не величності, обґрунтуванні «приниженості росії, росіян, русских людей» і реваншистські наміри, надано викревленого смислу російському месіанству. Війна представлена як захист «русских людей», не розуміється, що осмислювати культуру країни російською мовою не означає ідентифікувати себе з «русским миром».

В основі такої діяльнісної методології перебуває особлива структура і форма мислення – методологічне мислення. Воно покликане переробляти нові засоби і нову технологію, зокрема засоби і технологію предметного мислення. З позиції такого підходу, методологія – наука особливого роду, наукова рефлексія над наукою, вона надбудовується над наукою, методологія породжує науку. Зважаючи на це, не може бути «вчення по методи», а можлива лише методологія – особлива організація мисленевої діяльності, центрована на оснащений спеціальними засобами і процедурами рефлексії. Логіка – система засобів, що нормують мисленеву діяльність, тому кожна логіка ґрунтується на певному типі методологічних дисциплін і забезпечує програмування технологій мисленевої діяльності, тобто сама є особливою знаково-знанневою технологією [19]. У такий спосіб аргументовано, на нашу думку, вважати, що методологія – інженерія – імперія мислення, яка сама є мисленням і продукує мислення. Передусім, це стосується «руського мира / російського світу» як ідеології, що програмує свідомість, формує сюрреальний світ. Б. Рассел влучно відзначив із цього приводу: «Насправді ідеологія – одна зі зброй організації стада» [30].

Беручи до уваги таке розуміння методології, її подібність із імперією, стверджуємо, що Г. Щедровицький створив СМДМ для набуття влади шляхом формування нової методології, яка сформує «нову людину» – методолога. Останній трактувався як цілісний суб'єкт, що втілює у своїй діяльності єдність думки і дії, покликаний бути творцем історії, перетворювачем світу.

Історію філософ трактував як «штучно-природний» «кентавр-процес»: складний і постійно змінний синтез об'єктивних і суб'єктивних факторів розвитку. Він наголошував, що «традиційна наукова точка зору, що розглядає оточуючий світ як такий, що живе за законами природи, є однобічною абстракцією. Водночас і суто технічний підхід, коли ми розглядаємо всі об'єкти як тільки... створені нами, також є однобічним підходом. Потрібно взяти одне й інше разом, у “склеїці” одного з іншим» [29, с. 97].

Отак і «русский мир / російський світ» склеїв собі історію як сурогат об'єктивного минулого і суб'єктивного уявлення про нього. Вийшла напівправа, що гірше, ніж брехня. Склейка «руського мира / російського світу» заснована на мережевому підході. Він передбачає склеїти всіх тих, хто ідентифікує себе «русским», незалежно від території проживання, громадянства, віросповідання, етнічного походження тощо. Склеювання відбувається «скрепами». Водночас відсутня відповідь на багато питань стосовно такого склеювання. Одне з них – наскільки такий «конструкт» є конструктивним і довговічним. Як засвідчує досвід, така склейка не є конструктивною і довговічною, а головне – не формує конструктивних уявлень про минуле, теперішнє, не формує позитивної перспективи.

У співвідношенні об'єктивних та суб'єктивних факторів Г. Щедровицький перевагу віддав суб'єктивним. Їх він вважав визначальними. Свою позицію він обґрунтовував таким: «...все те, що прийнято називати “речами”, “властивостями”, “відношеннями” тощо – лише тимчасові “згущення”, створені людською діяльністю на основі захопленого нею і асимільованого матеріалу», «...діяльнісне уявлення є ширшим, воно включає і пояснює натуралістичне уявлення» [31, с. 279–280].

Прикладом щедровицької «людини-творця» для автора цього терміну був Петро І. Його він називав попередником радянських методологів XVIII ст. До когорти творців історії – методологів він зараховував і К. Маркса [28, с. 93]. В. Ленін, за спостереженнями О. Устинова [21, с. 158], Г. Щедровицьким чомусь позбавлений статусу політика-перетворця. Схожою є і риторика президента РФ. Зрозуміло тепер, чому В. Путін так високо поціновує Петра І, він відтворює наративи Г. Щедровицького. Для нього він творець імперії, що відвойовував «исконно русские

земли». Це ще раз доводить безпосередній зв'язок між «руським миром / російським світом» як практикою зовнішньої експансії РФ і щедровицької методологією. Водночас, як відомо з історії, реальна історична особа Петра I не заслуговує на героїзацію, а його діяльність – на глорифікацію.

Для засновника СМДМ «нова людина»-методолог – менеджер, що був фахівцем у сфері управління, на певному рівні володів щедровицької методологією. Пріоритетна його компетентність – здатність навчатися будь-чому і за будь-яких обставин. Філософ був переконаний, що такому менеджеру, управлінцю достатньо буде його когнітивних практик, щоб ґрунтовно осмислити сутність проблеми, не володіючи глибоко змістом питання. Як доказ на користь своїх міркувань, покликався на життєвий шлях К. Маркса. Він звертав увагу на те, останній ні разу не був на жодному промисловому підприємстві, однак це не завадило йому описати навіть у деталях становище робітників і капіталістів тощо. «Для того, щоб мати точні знання, не обов'язково бачити», – узагальнював свої судження з цього приводу Г. Щедровицький [29, с. 181]. Навряд така думка є бездоганною, оскільки суперечить елементарній логіці здорового глузду.

Світ людської історії Г. Щедровицький розумів як реальний світ, в якому потрібно було реалізовуватися. Принципового значення він надавав співвідношенню двох світів: першого – світу, що був заданістю дійсного мислення, читанням книг, проєкціонуванням себе в історію, з другим – світом повсякдення [14, с. 138, 147]. Співвідношення полягало у тому, що «світ мислення» мав бути реалізованим у «світі життєдіяльності». Реалізація означала підпорядкування світу реальних життєвих відносин світу ідеального змісту [32, с. 265]. На практиці, як переконує досвід 2014–2026 рр., у зазначений вище спосіб вигаданий світ мислення – «руський мир / російський світ» реалізував себе у світі буденному, витіснивши адекватні уявлення про об'єктивну дійсність, замінивши їх химерними кентаврами.

Химерними кентаврами, позбавленими смислу та історичного підґрунтя є, наприклад, озвучені В. Путіним міфологеми «руського мира / російського світу», про те, що «росіяни і українці – один народ, єдине ціле»; відносини між Україною та Росією – відносини між частинами «одного історичного простору», «частинами єдиного народу». Абсурдними, недостовірними є і трактування В. Путіним понять «українець», «Україна», «Лівобережжя» тощо [33].

Відповідно до міфів «руського мира / російського світу», розпад Русі – трагедія. Місія Москви – «збирання руських/російських земель». В. Путін неодноразово заявляв, що розпад СРСР – найбільша трагедія ХХ ст., його відновлення – місія Москви, виконанню якої заважають США і Захід. Очевидні об'єктивні та реальні історичні події, їхній перебіг, зумовлений причинно-наслідковим алгоритмом ідеологемами рашизму до уваги не береться. Інформаційний простір країни агресора насичений міфами і фейками, що формують сюрреалістичний світ його суб'єктів. Д. Медведев, повторюючи міфи «руського мира / російського світу», написав про те, що «глибинне українство, підживлене антиросійською отрутою та всепоглинаючою брехнею щодо своєї ідентичності, – це і є один великий фейк. Цього явища ніколи не було в історії. І зараз не існує. Змінити криваву та повну брехливих міфів свідомість частини нинішніх українців – найважливіша мета в ім'я спокою майбутніх поколінь самих» [34]. Не підбирає слів і Т. Сергійцев, формулюючи позбавлене смислу речення про те, що «назва “Україна” не може бути збережена», ставить знак рівності між «денацифікацією» та «деукраїнізацією». Останню він трактує, як відмову від «штучного роздування етнічного компоненту само ідентифікації населення територій історичних Малоросії та Новоросії» [35].

Така позбавлена тверезого глузду риторика «руського мира / російського світу» становить основу безальтернативного інформаційного простору країни-агресора, практично всіх засобів масової інформації, насамперед телебачення. Її ретрансляторами, рупорами є В. Соловйов, О. Скабєєва, Є. Попов, А. Шейнін, Д. Кисельов та інші. Довготривала і методична ідеологічна обробка населення країни-агресора і є фабрикою, що продукує у нього «монолітну» викривлену свідомість, яка адекватно не сприймає реальність, насамперед заперечує як сам факт війни Росії проти України, так і несправедливий її характер.

Соціальні відносини цікавили Г. Щедровицького як суспільні – як «рушійна сила історії». Для нього усунення буржуазних відносин експлуатації не означало ліквідацію відносин панування і підпорядкування між різними соціальними стратами, верствами, класами [14, с. 287]. Важливість для Г. Щедровицького «відносин панування і підпорядкування» зумовлена тим, що вони були базисними для радянського суспільства. Цим співвідношенням визначалася еліта радянського суспільства, до якої філософ належав за народженням, перебувати в якій він вважав важливим, сутнісним фактором [14, с. 166]. На них ґрунтується й ідеологія «руського мира / російського світу».

На початку 1950-х рр. у Г. Щедровицького складається чітке розуміння перспективної моделі розвитку Росії та «людей Росії». Цікавий збіг із «русским миром / російським світом». Обидві моделі формуються під час тектонічних зсувів, переймаються жалем за минулим, опікуються перспективами Росії та «русских людей». Він переконаний, що шлях подальшого розвитку країни – це відновлення, відтворення культури. Насамперед йшлося не про ту, що була, оскільки це було неможливо, а про створення нової. З культурою філософ тісно пов'язував інтелігенцію, а остання, – був переконаний він, – стане рушієм нового розвитку Росії. «В 1952 р. ... я сформулював для себе основний принцип, котрий визначав мої подальші життя і працю: для того, щоб Росія могла посісти своє місце в світі, потрібно відновити інтелігенцію Росії» [14, с. 301]. Як гуманітарний проєкт збереження інтелектуального капіталу нації формувався і «русский мир / російський світ» сином Г. Щедровицького – Петром. Власне він, керуючись СМДМ, розробленою батьком, запропонував мережу «русских людей», що будуть корисні батьківщині, попри відстань, місце проживання тощо. Він запропонував і русифікацію гуманітарної сфери – так звану «м'яку силу»: підтримка російськомовного інтелектуального продукту – освіта, наукові проєкти, книговидавництво, проникнення у школу.

Культуру Г. Щедровицький трактував функціонально. Він різко протиставляв себе реальній московській інтелігенції, а також її трактуванню культури. З властивим йому марксистським запалом обґрунтував, що культура – те, з чим можна працювати, «а ви займаєтесь тим, що здуваєте пиляку зі старої» [27, с. 130]. «Те, з чим можна працювати», на наш погляд, розкриває його настанову до учнів стосовно того, що дисидентство (боротьба проти радянського ладу) – марна трата часу. «Не потрібно бити скла», оскільки справжня революція в мисленні, «решта зміниться саме», – резюмував філософ [27, с. 130].

У реальному житті так і сталося наприкінці 1990-х – на початку 2000-х рр. у РФ. Ідеологія «русского мира / російського світу» зробила революцію в мисленні носіїв масової культури. Інтелектуальна еліта обрала або підтримку цієї ідеології, або конформізм, або несприйняття – виїхала. Останніх мало. Керуючись щедровицькою тезою про інтелігенцію Кремль запустив ряд проєктів гуманітарного напрямку, долучивши до їх виконання професуру, інтелектуальні кола, інтелігенцію. Вони і просували ідеологію «русского мира / російського світу» спочатку на внутрішньому, а потім і на зовнішньому полі.

Наприклад, ґрунтуючись на засадах СМДМ, було розроблене і нове розуміння росіян. Його у серпні 2009 р., під час круглого столу в Євпаторійському Заозерному (Крим) «Український світ и Русский мир. Антропоаспект» висловив С. Градиловський – методолог, один із співавторів «русского мира / російського світу». Відповідно до нього, «Росіяни – це не етнос, хоча їх туди записують, навіть можна сказати запишують. Нам кажуть: станьте як всі нормальні народи. Ми відповідаємо: це не просто шкідливо, це для нас згубно. Це наша смерть! Подамо технічне визначення російському метаетносу: росіяни – це спеціально сконструйована ідентичність під надзавдання Держладу. Росіяни – морфологія проєктної діяльності держави» [36].

Основні міфологеми «русского мира / російського світу», засновані на СМДМ, що не витримують наукової критики, зводяться до такого.

1. Мислення транскордонне, що заперечує державні кордони, вони розуміються як антиросійські.
2. Пам'ять про минулу єдність Русі з традицією «збирання руських земель».
3. Для панрусизму актуальним політичним простором є канонічна територія Російської Православної Церкви.
4. Московоцентризм: Москва як історично найсильніший центр Русі. Москва – сакральний центр, а тому московоцентризм – пріоритетний напрям панрусизму.
5. Слов'янство – не етнографічний термін, а духовна спільність народів. Як російська самосвідомість заснована на конфесійно-церковних поняттях, так і слов'янство є спільнотою народів-церков, мовою богослужіння якої була церковнослов'янська.
6. Українізація – головний ворог «русского мира / російського світу» (панрусизму), головна ідеологія розколу загальноросійського простору, ефективний засіб дерусифікації на землях Західної Русі.
7. Українство ґрунтується на штучно створеній ідентичності. У минулому немає свідчень існування етнічних українців. Історичною формою самосвідомості є лише російська.
8. Сучасний проєкт «возз'єднання слов'янських народів» – паліатив рашизму, що виник за умов дерусифікації свідомості основної частини населення України і Білорусі [10].

До поняттєвого апарату цієї ідеології належать такі: «Російська земля / Русская земля», «єдина Русь», «російський світ / русский мир», «російська віра / русская вера». У них поняття «Русь» і похідні від нього ототожнюються з «Росія» і похідними від нього. Зокрема, «російський світ / русский мир» – простір російської культури та російської мови, що об'єднує їх носіїв в усьому світі [10].

Окрім того, Г. Щедровицький сформував елітну когорту людей, котрі на пострадянському просторі продовжили реалізувати СМДМ у формі політтехнологій, якій вдалося увійти до політичного істеблішменту пострадянської Росії, посутньо вплинути на формування її системи влади, ідеології тощо. З-поміж таких щедровитян П. Щедровицький (син), Г. Павловський, Т. Сергєйцев, Є. Островський та ін. Вони впродовж 1990-х – на початку 2000-х рр. консультували, формували мислення таких політиків РФ, як Б. Немцов, С. Кирієнко, В. Путін. Брали участь у політичних кампаніях єльцинської Росії. У другій половині 1990-х рр. – на початку 2000-х рр. вони сформулювали і розробили «русский мир / російський світ». Вони брали участь і в українському політичному процесі, долучаючись до виборів 1999, 2004, 2009 рр.

Ставлення Г. Щедровицького до політики в СРСР було специфічним. Розмірковуючи над 1950-ми – другою половиною 1980-х рр., він вважав, що політики у державі немає. Була внутрішньопартійна боротьба у керівництві державою. Решта «творила масовку», «вела боротьбу на місцях». Насправді, проблема полягала у двоїстому характері радянського ладу. Існував дисонанс між декларованими гаслами та справжнім станом речей. Публічна ідеологія була, як згадував Г. Щедровицький, для «ідіотів», до яких він себе також зараховував. Однак вона не позбавляла можливості «творити історію». Така прірва спонукала інтелектуалів до пошуку помилки, звернення за відповіддю до філософії, розробки «нової логіки». Один із парадоксів полягав у тому, що люди, щиро зацікавлені у розвитку країни у напрямі, задекларованому Програмою КПРС, у соціальному житті перебували в стані конфлікту з владою [27, с. 131]. Таким був і Г. Щедровицький. Це також спонукало його до розробки системно-мисленево-діяльнісної методології, що стане інструментом формування «нової людини», зміни існуючого стану справ, перебування філософа при владі.

СМДМ мала виразні ознаки інженерії загалом і соціальної інженерії зокрема. Вона передбачала організацію, керівництво, управління. Вважалося, що повномасштабна кооперація науково-дослідницької діяльності може бути ефективною лише за умови розгортання над нею у чистому вигляді та повному об'ємі соціотехнічних структур організації та управління. Власне щедровицька методологія як нова форма організації людської думки була здатна поєднати різні стилі та способи мислення, забезпечити організаційно-управлінську роботу відповідними знаково-знанцевими засобами. У такій методології об'єднання різних знань відбувалося не за схемами об'єкта діяльності, а за схемами самої діяльності, – наголошував Г. Щедровицький [19].

Зважаючи на це, методологія у СМДМ – не просто складна структура і складна система, а гетерогенна і гетерархівована система, що має як сходинокво-ієрархівовану, так і вкладену «матрьошинчу» будову. Загальна модель системно-структурної методології включає п'ять рівнів: 1) «практичних діяльностей»: інженерно-конструкторські, організаційно-управлінські, педагогічні тощо практики; 2) рівень наукових, інженерних, проектних тощо «предметів»; 3) рівень орієнтованих на відповідні предмети спеціальних методологій; 4) рівень загальної методології; 5) рівень метаметодології (системна авторефлексія методології) [19].

На відміну від інших, попередніх методологій, щедровицька вирізнялася своїми характерними ознаками. Основні з них такі. По-перше, передбачала роботу, спрямовану на нові види діяльності та мислення. Останнє передбачало критику, проблематизацію, дослідження, проєктування, програмування, нормування. Ключовими були «організація» та «нормування» діяльності й мислення. Вони визначали основну функцію методології: обслуговування всього універсуму людської діяльності насамперед парадигматичними одиницями різної природи – проєктами, нормами і відповідними «спільностями, що організовують» – установками, принципами, методами, способами тощо.

Друга ознака. Методологія прагне поєднати і поєднує знання про діяльність і мислення зі знанням про об'єкти діяльності та мислення. Це передбачає спеціальну конструкцію, в якій розкрито, що об'єкти, як вони представляються нам, є істинними лише з історично обмеженої точки зору, а насправді – це організованості діяльності й мислення.

Третя ознака. Урахування різноманітності та множинності різних позицій діяча стосовно до об'єкта. Необхідним «матеріалом» методологічного мислення і діяльності є знання, насамперед наукові. Відмінною особливістю їх співорганізації, перетворення у власне методологічне знання є поєднання «знань про діяльність і мислення зі знаннями про об'єкти цієї діяльності та мислення

або, якщо перевернути це співвідношення, безпосередньо об'єктних знань з рефлексивними знаннями». У такий спосіб природно-об'єктна онтологія стає компонентом організаційно-діяльнісної [19].

Уважний аналіз змісту, структури СМДМ, особистісних інтелектуальних уподобань Г. Щедровицького, суспільно-політичної атмосфери та антропоцентричного буму другої половини 1950-х – початку 1960-х рр. засвідчує, що поява системно-мисленево-діяльнісної методології стала результатом переосмислення філософом марксизму, зокрема, базового його положення про соціально-діяльнісну сутність людини. Принаймні наприкінці 1940-х – на початку 1950-х рр. реконструкцією діалектичного методу К. Маркса, покладеного ним в основу написання «Капіталу. Критики політичної економії», в МДУ активно займалися у «групі гносеологів» або групі Е. Ільєнкова та «групі О. Зінов'єва» або «Московського логічного гуртка», активним учасником і засновником якого був Г. Щедровицький [21, с. 151]. З нього, як відомо, у 1956 р. утворився «Московський методологічний гурток», яким до 1994 р. беззмінно керував Г. Щедровицький, а «Капітал. Критика політичної економії» був його настільною книгою. Г. Щедровицький зумів вилучити технологію марксового мислення зі специфічно орієнтованого матеріалу, представити як унікальну методологію дослідження, що можна застосувати до будь-якої сфери наукового знання [21, с. 151] і покласти в основу системно-мисленево-діяльнісної методології.

У своїх інтелектуальних пошуках філософ трактував марксизм як «практичний матеріалізм», заснований на розумінні людини як практично-діяльнісного суб'єкта, якого К. Маркс закликав радикально перетворити світ [21, с. 155]. «У нашому реальному світі, – розмірковував Г. Щедровицький, – ніколи немає об'єктів природи, а є об'єкти нашої практичної діяльності... Ми перероблюємо одне в інше... і Маркс це чітко зрозумів... Чим далі розвивається людство, тим менше залишається натуральної природи. Залишається лише друга природа, тобто перероблена людиною (методологічний ключ до розуміння міфів «російського світу»: уявлення про історію – друга природа – матеріал для перетворення під свій манер. – С. К.)... У своїй діяльності людина перетворює матеріал природи відповідно до своїх ідей, замислів, проєктів, свого ідеального уявлення... залежно від своїх потреб» [28, с. 96]. Г. Щедровицький писав: «Марксистське переконання, яке для мене дуже важливе й утворює серцевину мого світогляду... те, що є світ, і задача полягає у тому, щоб його переробити» [28, с. 92].

Філософ був переконаний, що «світ – світ мислення і діяльності людей... – це й є сутність марксистської позиції, котра не лише... не поширювалася у радянських вищих, а навпаки, постійно знищувалася, оскільки, прийнявши цю позицію..., ви починаєте формувати радикалів та революціонерів» [28, с. 68]. На такому осмисленні марксизму формувалася щедровицька технологія «нового мислення». В його розумінні вона була тотожна створенню «нової людини» – «...якщо з'являться люди, здатні думати у такий спосіб, жити у такий спосіб і це організовувати, я буду вважати, що багато чого досяг», – зауважував Г. Щедровицький [28, с. 161].

Висновки. Підсумовуючи, констатуємо. Окрім родинного походження, вроджених талантів і здібностей, на формування прагнень Г. Щедровицького «перехопити свідомість», розробити інтелектуальні інструменти втручання в історичний процес вплинули ще й такі фактори. Перший – теорія і практика «конструювання радянської людини» у 1920–40-х рр. Другий – творчість фантастів братів А. і Б. Стругацьких. Третій – світоглядне шістдесятництво. Розглянемо ці фактори предметніше.

Методологія Г. Щедровицьким протиставлялася науці, натомість інженерія ним розумілася як установка, як визначальна характеристика методології. У такому контексті інженерія сутнісно дуже пов'язана з імперією – імперією як особливим тілом влади, що живе за принципом розширеного відтворення. Зважаючи на це, ідеологія «руського мира / російського світу», яку щедровитяни розробили на засадах методології як інженерії – імперії, апіорі є експансіоністською, панівною, безальтернативною.

Є достатньо підстав СМДМ кваліфікувати як інженерію мислення, оскільки до її складу входять проєктування, конструювання, дослідження, інструментарій набуття істинного знання про універсум, методологічні схеми тощо. І в такому ракурсі інженерія мислення постає як імперія – імперія мислення, що перетворює світ. Г. Щедровицький створив СМДМ для набуття влади шляхом формування нової методології, яка сформує «нову людину» – методолога. Останній трактувався як цілісний суб'єкт, що втілює у своїй діяльності єдність думки і дії, покликаний бути творцем історії, перетворювачем світу.

Зважаючи на це, методологія у СМДМ – не просто складна структура і складна система, а гетерогенна і гетерархівована система, що має як сходинково-ісрархівовану, так і вкладену

«матрьошинну» будову. Загальна модель системно-структурної методології включає п'ять рівнів: 1) «практичних діяльностей»: інженерно-конструкторські, організаційно-управлінські, педагогічні тощо практики; 2) рівень наукових, інженерних, проектних тощо «предметів»; 3) рівень орієнтованих на відповідні предмети спеціальних методологій; 4) рівень загальної методології; 5) рівень метаметодології (системна авторефлексія методології).

Спадщина Г. Щедровицького справила визначний вплив на формування міфологічних ідеологем «русского мира / російського світу» – рашизму, на політичну еліту країни-агресора, на її інформаційний простір, стала ідеологічним підґрунтям у 2014 р. гібридної, а з 2022 р. – широкомасштабної війни проти України.

Фінансування. Стаття підготовлена у рамках проєкту фундаментального дослідження «Національний та імперський пантеони героїв як фрейми цивілізаційного розлому в умовах російсько-української війни» (№ держреєстрації 0126U000199).

Список літератури

1. Постанова Верховної Ради України Про Заяву Верховної Ради України «Про використання політичним режимом російської федерації ідеології рашизму, засудження засад і практик рашизму як тоталітарних і людиноненависницьких» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3078-20#Text>.
2. Якубова Л., Головка В., Примаченко Я. Русский мир на Донбасі та в Криму: історичні витоки, політична технологія, інструмент агресії: аналітична доповідь. Київ, 2018. 227 с.
3. Горбенко Ю. Особливості використання міфів у гібридній російсько-українській війні. *Вісник Львівського університету. Серія: психологічні науки*. 2021. Вип. 10. С. 32–38.
4. Павлюх М. Методи та засоби російсько-української інформаційної війни (2014–2022): міфи і риторика пропаганди. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects*. Riga: Baltija Publishing, 2022. Р. 1017–1025.
5. Морозова О., Костанчук К. Обличчя «русского міра» в дослідженнях науковців та спогадах очевидців. *Вісник Черкаського університету. Серія: Історичні науки*. 2025. № 2. С. 8–16.
6. Івангородський К. Російська гуманітаристика як засіб утвердження ідеології рашизму в умовах так званої «СВО». *Вісник Черкаського університету. Серія: Історичні науки*. 2025. № 2. С. 55–66.
7. Петренко О., Тельвак В., Журавльов С. Російська пропаганда в контексті збройної агресії Росії проти України. *Вісник Черкаського університету. Серія: Історичні науки*. 2025. № 3. С. 8–16.
8. Ніколаєць Ю. Тимчасова окупація Криму та спроба реалізації проєкту «Русская весна»: роль деструктивних інформаційних впливів. *Вісник Черкаського університету. Серія: Історичні науки*. 2025. № 2. С. 17–26.
9. Ніколаєць Ю. Стратегії та практики протидії деструктивним інформаційним впливам під час повномасштабного воєнного вторгнення Російської Федерації. *Вісник Черкаського університету. Серія: Історичні науки*. 2025. № 3. С. 17–28.
10. Корновенко С. Панрусизм – ідеологія агресії РФ проти України. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects*. Riga: Baltija Publishing, 2022. Р. 963–966.
11. Корновенко С. Панрусизм – соціальна інженерія втручання в історичний процес. *Трансформації історичної пам'яті*. Вінниця, 2022. С. 8–13.
12. Корновенко С. Деконструкція концепту «російський світ/руський мир» у новітньому українському академічному дискурсі. *Сучасна російсько-українська війна: історіографічні, суспільно-політичні, соціально-економічні та культурно-духовні виміри*. Riga: Baltija Publishing, 2024. С. 264–293.
13. Корновенко С. «Організаційно-діяльнісні ігри» П. Щедровицького як модернізація радянської людини (кінець 1970-х – початок 1990-х рр.) *Радянська ідентичність: формування – вкорінення – деконструкція* / за ред. О. Коляструк. Вінниця: Твори, 2025. С. 123–134.
14. Щедровицький Г. Я всегда был идеалистом. Москва: Путь, 2001. 323 с.
15. Калінкіна С., Корновенко С., Маркова С., Романець Н. «Великий перелом» на селі. *Фінал селянської революції (1929–1933 рр.)*. Черкаси: ЧНУ, 2017. 300 с.
16. Щедровицький Г. Исторические и логические заметки к программе содержательно-генетической логики и СМД-методологии. *Метод: вчера и сегодня. Материалы I Методологического конгресса (20–21 марта 1994 г.)*. Москва, 1995. С. 11–21.
17. Лебедев В. Подозрительные игры людей. *Чайка–Seagull. Литературно-художественный альманах*. 2004. № 18. URL: <https://www.chayka.org/node/310>.
18. Лифшиц М. Диалог с Эвальдом Ильенковым (Проблема идеального). Москва: Прогресс–Традиция, 2003. 368 с.
19. Пископел А., Давыдова Г., Голдберг Ф. Георгий Петрович Щедровицкий. *Гуманитарный портал: Персоналии. Центр гуманитарных технологий, 2006–2022*. 2022. URL: <https://gtmarket.ru/personnels/georgiy-shchedrovitskiy>.
20. Шиндерлаж К. Братья Стругацкие: феномен прогрессорства в мире Полудня. URL: https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/116270/2_NovajaRusistika_4-2011-2_6.pdf?sequence=1.
21. Устинов О. СМД-методология Г. П. Щедровицького и советская философско-антропологическая мысль 60–80-х годов XX века. *Вестник ТвГУ. Серия «Философия»*. 2017. № 1. С. 150–162.
22. Олійник О. З грона шістдесятників. URL: <http://litakcent.com/2016/04/27/z-hrona-shistdesyatnykiv>.
23. Шістдесятництво. Визначення в літературній енциклопедії. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/dic/show.php?w=217>.
24. Поети шістдесятники та поети барди. Хто такі «шістдесятники». URL: <https://schwalbetires.ru/uk/cars/poety-shestidesyatniki-i-poety-bardy-kto-takie-shestidesyatniki.html>.
25. Тарнашинська Л. Українське шістдесятництво як концепція «духу часу»: витоки, тенденції, перспективи дослідження. *Roczniki humanistyczne*. 2006–2007. Т. LIV–LV, з. 7. С. 109–125.

26. Тарнашинська Л. (Ре)Актуалізація гуманізму в дискурсі українського шістдесятництва: антропологічний вектор. *Сучасні літературознавчі студії. Постгуманізм та віртуальність: літературні виміри*. 2013. Вип. 10. С. 394–405.
27. Никитаев В. Философия и власть: Георгий Щедровицкий (Последний проект модерна). *Методология науки: статус и программы*. Москва, 2005. С. 125–176.
28. Щедровицкий Г. СМД-подход и основные проблемы науки и человека в XX веке. *Щедровицкий Г. Московский методологический кружок: развитие идей и подходов. Из архива Г. Щедровицкого*. Москва: Путь, 2004. Т. 8, Вып. 1. С. 11–239.
29. Щедровицкий П. Оргуправленческое мышление: идеология, методология, технология: курс лекций. *Из архива П. Щедровицкого*. Москва, 2000. Т. 4. 384 с.
30. Рассел Б. Идеология на самом деле одно из орудий образования стада. URL: <https://socratify.net/quotes/bertran-rassel/28456>.
31. Щедровицкий Г. Избранные труды. Москва: Школа Культурной Политики, 1995. 800 с.
32. Щедровицкий Г. Методология и философия оргуправленческой деятельности: курс лекций. Москва, 2003. 288 с.
33. Неменский О. Об идеях, изложенных в статье Путина по Украине. URL: <https://riss.ru/article/16577>.
34. «Українство – фейк. Його не було і немає. Змінити свідомість – найважливіша мета». URL: <https://censor.net/ua/n3331466>.
35. На сайті РІА Новості вийшла колонка о необхідності «деукраїнізації» України. URL: <https://meduza.io/news/2022/04/04/na-sayte-ria-novosti-vyshla-kolonka-o-neobhodimosti-deukrainizatsii-ukrainy>.
36. Русские – это искусственно сконструированная идентичность под сверхзадачу Госстроя (часть II). URL: <https://studrespublika.com/russkie-eto-iskusstvenno-skonstruirovannaya-identichnosty-pod-sverhzhadachu-gosstroya-chasty-ii>.

References

1. Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine On the Statement of the Verkhovna Rada of Ukraine “On the use of the ideology of racism by the political regime of the Russian Federation, condemnation of the principles and practices of racism as totalitarian and inhumane”. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3078-20#Text> [in Ukrainian].
2. Yakubova, L., Holovko, V., Primachenko, Ya. (2018). Russian peace in Donbas and Crimea: historical origins, political technology, instrument of aggression: analytical report. Kyiv [in Ukrainian].
3. Gorbenko, Yu. (2021). Peculiarities of the use of myths in the hybrid Russian-Ukrainian war. *Visnyk L'vivskoho universytetu. Seriya: psykholohichni nauky [Bulletin of Lviv University. Series: psychological sciences]*, 10, 32–38 [in Ukrainian].
4. Pavlyukh, M. (2022). Methods and means of the Russian-Ukrainian information war (2014–2022): myths and rhetoric of propaganda. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects*, 1017–1025. Riga [in Ukrainian].
5. Morozova, O., Kostanchuk, K. (2025). The face of the “Russian world” in the research of scientists and the memoirs of eyewitnesses. *Visnyk Cherkas'koho universytetu. Seriya: Istorychni nauky [Bulletin of Cherkasy University. Series: Historical Sciences]*, 2, 8–16 [in Ukrainian].
6. Ivangorodsky, K. (2025). Russian humanitarian studies as a means of establishing the ideology of racism in the conditions of the so-called “SVO”. *Visnyk Cherkas'koho universytetu. Seriya: Istorychni nauky [Bulletin of Cherkasy University. Series: Historical Sciences]*, 2, 55–66 [in Ukrainian].
7. Petrechko, O., Telvak, V., Zhuravlev, S. (2025). Russian propaganda in the context of Russia’s armed aggression against Ukraine. *Visnyk Cherkas'koho universytetu. Seriya: Istorychni nauky [Bulletin of Cherkasy University. Series: Historical Sciences]*, 3, 8–16 [in Ukrainian].
8. Nikolayets, Yu. (2025). Temporary occupation of Crimea and an attempt to implement the project “Russian Spring”: the role of destructive information influences. *Visnyk Cherkas'koho universytetu. Seriya: Istorychni nauky [Bulletin of Cherkasy University. Series: Historical Sciences]*, 2, 17–26 [in Ukrainian].
9. Nikolayets, Yu. (2025). Strategies and practices of countering destructive information influences during a full-scale military invasion of the Russian Federation. *Visnyk Cherkas'koho universytetu. Seriya: Istorychni nauky [Bulletin of Cherkasy University. Series: Historical Sciences]*, 3, 17–28 [in Ukrainian].
10. Kornovenko, S. (2022). Pan-Russianism – the ideology of the Russian Federation’s aggression against Ukraine. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects*, 963–966. Riga [in Ukrainian].
11. Kornovenko, S. (2022). Pan-Russianism – social engineering of interference in the historical process. Transformations of historical memory, 8–13. Vinnytsia [in Ukrainian].
12. Kornovenko, S. (2024). Deconstruction of the concept of “Russian world” in the modern Ukrainian academic discourse. *The modern Russian-Ukrainian war: historiographical, socio-political, socio-economic and cultural-spiritual dimensions*, 264–293. Riga [in Ukrainian].
13. Kornovenko, S. (2025). “Organizational and Activity Games” by P. Shchedrovitsky as a Modernization of Soviet Man (late 1970s – early 1990s). *Soviet Identity: Formation – Rooting – Deconstruction*, 123–134. Vinnytsia [in Ukrainian].
14. Shchedrovitsky, G. (2001). I Have Always Been an Idealist. Moscow [in Russian].
15. Kalinkina, S., Kornovenko, S., Markova, S., Romanets, N. (2017). “The Great Break” in the Village. The Finale of the Peasant Revolution (1929–1933). Cherkasy [in Ukrainian].
16. Shchedrovitsky, G. (1995). Historical and Logical Notes on the Program of Content-Genetic Logic and SMD Methodology. *Method: Yesterday and Today. Proceedings of the 1st Methodological Congress (March 20–21, 1994)*, 11–21. Moscow [in Russian].
17. Lebedev, V. (2004). Suspicious Games of People. *Seagull. Literary and Artistic Almanac*, 18. Retrieved from: <https://www.chayka.org/node/310> [in Russian].
18. Lifshitz, M. (2003). Dialogue with Evald Ilyenkov (The Problem of the Ideal). Moscow [in Russian].
19. Piskoppel, A., Davydova, G., Goldberg, F. (2022). Georgy Petrovich Shchedrovitsky. *Gumanitarnyy portal: Personalii. Tsentr humanitarnykh tekhnologiy, 2006–2022 [Humanitarian Portal: Personalities. Center for Humanitarian Technologies, 2006–2022]*. Retrieved from: <https://gtmarket.ru/personnels/georgy-shchedrovitskiy> [in Russian].

20. Shinderlage, K. The Strugatsky Brothers: The Phenomenon of Progressorism in the World of Noon. Retrieved from: https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/116270/2_NovajaRusistika_4-2011-2_6.pdf?sequence=1 [in Russian].
21. Ustinov, O. (2017). “SMD-methodology of G. P. Shchedrovitsky and Soviet philosophical and anthropological thought of the 1960s–1980s.” *Vestnik of TvSU. Series “Philosophy”, 1*, 150–162 [in Russian].
22. Oliynyk, O. From the cluster of the sixties. Retrieved from: <http://litakcent.com/2016/04/27/z-hrona-shistdesjatykiv> [in Ukrainian].
23. Sixties. Definition in the literary encyclopedia. Retrieved from: <https://www.ukrplib.com.ua/dic/show.php?w=217> [in Ukrainian].
24. Sixties poets and bard poets. Who are the “sixties”. Retrieved from: <https://schwalbetires.ru/uk/cars/poety-shestidesyatniki-i-poety-bardy-kto-takie-shestidesyatniki.html> [in Ukrainian].
25. Tarnashinska, L. (2006–2007). Ukrainian sixties as a concept of the “spirit of the times”: origins, trends, research prospects. *Roczniki humanistyczne, LIV–LV/7*, 109–125 [in Ukrainian].
26. Tarnashinska, L. (2013). (Re)Actualization of Humanism in the Discourse of the Ukrainian Sixties: An Anthropological Vector. *Suchasni literaturoznavchi studiyi. Posthumanizm ta virtualnist: literaturni vymiry Modern Literary Studies. Posthumanism and Virtuality: Literary Dimensions, 10*, 394–405 [in Ukrainian].
27. Nikitaev, V. (2005). Philosophy and power: Georgy Shchedrovitsky (The last project of modernity). *Methodology of science: status and programs*, 125–176. Moscow [in Russian].
28. Shchedrovitsky, G. (2004). The SMD Approach and the Main Problems of Science and Man in the Twentieth Century. *Shchedrovitsky, G. The Moscow Methodological Circle: The Development of Ideas and Approaches. From the Archives of G. Shchedrovitsky, 8/1*, 11–239. Moscow [in Russian].
29. Shchedrovitsky, P. (2000). Organizational Management Thinking: Ideology, Methodology, Technology: A Lecture Course. *From the Archives of P. Shchedrovitsky, 4*. Moscow [in Russian].
30. Russell, B. Ideology is Actually One of the Tools for Herd Formation. Retrieved from: <https://socratify.net/quotes/bertran-rassel/28456> [in Russian].
31. Shchedrovitsky, G. (1995). Selected Works. Moscow [in Russian].
32. Shchedrovitsky, G. (2003). Methodology and Philosophy of Organizational Management Activity: A Course of Lectures. Moscow [in Russian].
33. Nemensky, O. On the Ideas Set Out in Putin’s Article on Ukraine. Retrieved from: <https://riss.ru/article/16577> [in Russian].
34. Ukrainianism is a Fake. It Didn’t Exist or Isn’t There. Changing Knowledge Is the Naive Thing. Retrieved from: <https://censor.net/ua/n3331466> [in Ukrainian].
35. A column about the need for “de-Ukrainization” of Ukraine was published on the RIA Novosti website. Retrieved from: <https://meduza.io/news/2022/04/04/na-sayte-ria-novosti-vyshla-kolonka-o-neobhodimosti-deukrainizatsii-ukrainy> [in Russian].
36. Russians are an artificially constructed identity to serve the super-objective of the State Construction Committee (Part II). Retrieved from: <https://studrespublika.com/russkie-eto-iskusstvenno-skonstruirovannaya-identichnosty-pod-sverhzadachu-gosstroya-chasty-ii> [in Russian].

(Надійшла до редакції / Received: 15.05.2026; Схвалено до друку / Accepted: 21.05.2026; Публікація / Published: 29.05.2026)

